

کتابخانه مرکزی
جمهوری اسلامی ایران

www.ketab.ir

A decorative border with intricate floral and vine patterns in a light gray color, framing the central text area.

گنجینه فرهنگ آثار معماری ایران
میراث معماری صنعتی معاصر ایران

کارخانه های مرمت شده ایران و جهان

سرشناسه : پهلوانزاده، لیلا، ۱۳۵۶ -
 عنوان و نام پدیدآور : کارخانه‌های مرمت شده ایران و جهان / لیلا پهلوانزاده.
 مشخصات نشر : خوراسگان (اصفهان): دانشگاه آزاد اسلامی، واحد خوراسگان، ۱۳۹۳.
 مشخصات ظاهری : ۵۷۰ ص: ۲۲ × ۲۹ س.م.
 شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۱۰-۲۰۹۹-۸
 وضعیت فهرست نویسی : فیبا
 یادداشت : کتابنامه.
 موضوع : کارخانه‌ها - طرح و ساختمان
 موضوع : کارخانه‌ها - ایران - طرح و ساختمان
 موضوع : ساختمان‌های صنعتی - طرح و ساختمان
 موضوع : ساختمان‌های صنعتی - ایران - طرح و ساختمان
 موضوع : معماری - طرح و سبک
 شناسه افزوده : دانشگاه آزاد اسلامی، واحد خوراسگان
 رده بندی کنگره : ۱۳۹۳ ک۲/پ۹/ت۱۲
 رده بندی دیویی : ۶۵۸/۲۳
 شماره کتابشناسی ملی : ۳۰۸۴۷۱۷

کارخانه‌های مرمت شده ایران و جهان
 نویسنده: لیلا پهلوانزاده

انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی خوراسگان اصفهان
 صفحه آرائی : معمارخانه‌ی باغ نظر
 طراح جلد: معمارخانه‌ی باغ نظر
 خطاط: امیر مسعود پهلوانزاده
 ویراستار: ارش اخوت
 چاپ : جهان بین
 چاپ اول : ۱۳۹۳
 تعداد: ۱۰۰۰
 کلیه حقوق محفوظ است.
 شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۱۰-۲۰۹۹-۸

فهرست

تبدیل به فضای مسکونی ۱

تبدیل به فضای موزه ۱۲۱

تبدیل به فضاهای آموزشی - فرهنگی ۲۱۷

تبدیل به فضای اداری ۳۷۱

تبدیل به فضای پارک ۳۱۳

تبدیل به فضاهای تجاری - فرهنگی ۳۴۳

تبدیل به فضاهای چند منظوره ۳۵۷

۳۶۷

تبدیل به فضاهای فرهنگی- تفریحی

۳۷۳

تبدیل به فضاهای مسکونی- اداری- تجاری

۳۸۳

تبدیل به فضای فرهنگی

۳۹۷

تبدیل به فضاهای مسکونی- اداری

۴۱۱

تبدیل به فضاهای هتل- رستوران

۴۲۵

کارخانه های جدید

۴۵۳

کارخانه های ایران

۵۲۵

منابع و مآخذ

«میراث صنعتی» برای پژوهشگران هرچند تاویلی است از سرآغاز تحولات صنعتی شدن یک جامعه، اما در خود روایتی دارد از ساز-و-کار نظام اقتصادی، سیاسی و فرهنگی آن جامعه. در کشورهای توسعه‌یافته، بناهای صنعتی اولیه، نه یک ساختمان از کارافتاده و بی هویت و فرسوده و ناکارآمد، بلکه نمونه‌ای است منحصر به فرد از فضایی که هم‌اینک انباشتی است نمادین از یک همیت جمعی که استحاله یافته است از «صنعت» به «فرهنگ». با توسعه‌ی شهرها و فن‌آوری این فضاهای تخصصی برای کار و تولید، این بناهای صنعتی از فضای سکونتگاهی فاصله گرفته و رفته رفته شهرک‌های صنعتی با کیفیت امروزی پدید آمدند.

اگرچه تحولات وابسته به صنعتی شدن ایران در دهه‌ی نخستین قرن چهاردهم خورشیدی، راهی مستقل از وضعیت روزگار پیشین خود پیش گرفته است، اما نوع عملیات و فضاهای ساخته شده و همچنین بهره‌گیری از سرمایه‌ی انسانی و مواد اولیه، در امتداد رویکرد فرهنگی و اقتصادی پیشین خود بود. کارخانه‌های صنعتی ساخته شده در شهرهای مرکزی ایران، همچون یزد و اصفهان و کاشان، طی سال‌های یادشده به خوبی این ویژگی‌های باستانی را بازتاب می‌دهد؛ به طوری که ضمن توسعه‌ی کارگاه‌های سنتی، که به نیروی کار بومی و تامین مواد اولیه وابسته است، اما فضایی نو برای کار و تلاش ارائه می‌کند؛ با معماری‌ای که هم فرهنگ‌آشناست و هم مجهز است به خط تولید و فن‌آوری‌های نو.

امروزه بسیاری از این کارخانه‌ها دیگر به کار اشتغال ندارد و برخی از آن‌ها، به دلیل قرار گرفتن در محدوده‌های توسعه‌ی شهر، کاملاً تخریب و از حیز انتفاع باقی مانده‌اند. اما بنای چند کارخانه‌ی باقی‌مانده همچنان برای هر بیننده‌ی تحسین برانگیز است و این پرسش را برمی‌انگیزد: آیا بهیچ‌وجهی از این شاهکارهای معماری عصر نو، امکان بهره‌برداری بهتری وجود نداشت که به چنین سرنوشتی دچار شده‌اند؟!

دانشگاه آزاد اسلامی واحد سفلیان (خوراسگان) با هدف بازآشناسازی عوامل شکل دهنده‌ی این فضاها، به سان الگویی که می‌تواند همچنان به کار آید، پشتیبانی از چنین سرنوشتی را در دستور کار خود قرار داد و بی‌گمان پدید نمی‌آید چنین کتابی مگر به کوشش و عزم پژوهنده‌ی نستوه که در این مسیر بسیار از خود مایه گذاشت.

دکتر احمد علی فروغی ابری

دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)

پاییز ۱۳۹۳

مقدمه‌نویسی بر کتابی که قرار است یکی از منابع اصلی مرمت و بازسازی بناهای صنعتی عهد پهلوی اول و دوم باشد، به‌نظر گونه‌ای واژ خاییدن می‌رسد برای میراث‌پرانی که امروزه آن کارخانه‌ها را زمین‌های مرغوبی می‌بینند در محدوده‌ی اراضی شهری؛ که هرچند روزگاری پرشکوه و پرهیاهو داشته‌اند، اما اکنون از چرخه‌ی صنعت و درآمدزایی برون افتاده و تنها راه بازگشت سرمایه، تخریب هرچه زودتر آن‌ها و دستیابی به اصل سرمایه است.

از این‌رو لازم دیدم تا در این جا به یکی از انگیزه‌های خود در پشتیبانی از انتشار این کتاب اشاره‌ای کنم، خطاب به همان میراث‌بران گرامی؛ و می‌گویم تا با ذکر ادله، از ذهن ایشان شایبه‌ی ناکارآمدی این بناهای صنعتی را بزدایم.

۱. اعتبار و ارزش فرهنگی این بناهای صنعتی: باید توجه داشت که اگر امروزه، با قد کشیدن صدها ساختمان بلند و پر هیبت، همچنان نام چند کارخانه ماندگارتر و خاطره‌انگیزتر است، پس این خود یکی از دلایل اهمیت و ارزش این آثار نزد مردم است. شاید نسل امروز به چشم خود ندیده باشد روزگاری را که این کارخانه‌ها برویایی داشتند؛ اما ذهن این مردم پر است از سرزندگی و خاطراتی که از این بناها سرچشمه می‌گیرد. پس کشش و جذبه‌ی این بناها برای اغلب مردم، بسیار بیشتر از برخی از بناهای تجاری‌ست که این روزها با ظاهری بی‌قواره و نامانوس، همچون قارچ از گوشه‌و-کنار شهر می‌روید. در مقابل ناخوشایندی و ناموزونی اکثر مجتمع‌های تجاری نوآمده، باید به طراحی استادانه‌ی مهندسان چیره‌دست آن کارخانه‌ها اشاره کنم که با گذشت این همه سال، هنوز هر چشم کار آشنا و ناآشنا را معطوف خود می‌کند؛ تا جایی که استفاده از برخی مصالح، همچون آجر، در نمای ساختمان‌های جدید، به پشتوانه‌ی معماری صنعتی به‌خصوص عهد پهلوی اول در صحن تثبیت شده است. ادعای گزافی نیست اگر این بناها را ادامه‌ی خلف معماری غنی ایرانی و حلقه‌ای بدانیم که استمرار معماری سنتی و پیوند آن را با معماری مدرن ایرانی برقرار می‌کند.

۲. قابلیت درآمدزایی این بناهای صنعتی: در این جا ضرورت می‌یابد با مطالعه‌ی چند و چون مرمت کارخانه‌های قدیمی در اروپا، امکان بهره‌برداری‌های نوین از این بناها را ارزیابی کنیم. باید دید که آیا جذابیت این بناهای مرمت‌شده از مجموعه‌های تجاری نوآمده کم‌تر است؟

این کتاب حاصل تلاش ارجمند کسانی‌ست که با ارج نهادن به یکایک اندام و اعضای شهرشان، در پراوازه‌تر کردن آن می‌کوشند و ارزشی نمادین برای آن می‌آفرینند و از این رهیافت سودبر خواهند گرفت. همه‌ی باشندگان!

مهندس سفندیار حیدری پور

رئیس وقت سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان اصفهان

پایه ۳۹۰۰

بناهای تاریخی، اگر چه به لحاظ معماری، سازه، تزیینات و... واجد ارزش‌های بسیاری، ولی گاه نمی‌توانند به لحاظ عملکردی پاسخگوی نیازهای امروز باشند. در این صورت، با آن‌ها چه باید کرد؟ از یک سو، تخریب آن‌ها، که موجب حذف بخشی از هویت تاریخی/فرهنگی شهر می‌شود، - نه عاقلانه و نه منطقی است. از دیگر سو، حفظ موزه‌ای آن‌ها نیز رکود و ناکارآمدی تدریجی بخشی از امکانات بالقوه‌ی شهر را موجب می‌شود.

به نظر می‌رسد که راه حل میانه و مناسب، احیای این بناها در قالب عملکردهای جدید است. نمونه‌هایی مثال‌زدنی از این نوع باززنده‌سازی بناهای تاریخی در ایران و دیگر کشورها وجود دارد. موضوع این کتاب، معرفی نمونه‌هایی است از کالبدهای قدیمی ارزشمندی که می‌توان و باید حفظ و در قالب عملکردهای تازه احیا شوند. همکاری مالی سازمان نظام مهندسی ساختمان استان اصفهان نیز در انتشار این کتاب، با این هدف صورت گرفته تا ارزش‌های معماری و قابلیت عملکردی این گونه بناها هر چه بیش‌تر شناخته و حفظ شود.

لازم می‌دانیم از سرکار خانم مهندس لیلا پهلوان‌زاده، مولف محترم؛ مدیر محترم دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، برای همکاری در چاپ کتاب؛ و همکاران شاغل در دفتر ماهنامه‌ی «دانش‌نما» و بالاخص آقای دکتر عباس صنیع‌زاده، سردبیر محترم ماهنامه، دلیل مساعدی در چاپ این کتاب، تشکر و قدردانی کنیم.

مهندس مصطفی بهبهانی - دکتر علی پزشکی

رییس وقت و رییس فعلی سازمان نظام مهندسی ساختمان استان اصفهان

پاییز ۱۳۹۳

www.ketab.ir

یادداشت مولف

به هنگام جمع آوری اطلاعات کارخانه‌های اصفهان و یزد، برای نگارش کتاب‌های «معماری صنعتی استان اصفهان و استان یزد»، مشخص شد که برخی از این کارخانه‌ها، همچون کارخانه اقبال یزد، کارخانه پشمباف اصفهان و بخشی از کارخانه صنایع پشم اصفهان حفاظت و احیا شده و به ترتیب، به «پارک علم و فناوری یزد»، «سازمان صدا و سیما استان اصفهان» و «دبیرخانه شورای شهر اصفهان» تغییر کاربری یافته‌اند. این نمونه‌ها پهنه‌ای شد تا در سایر نقاط کشور و هم چنین در سایر کشورها، مقوله‌ی مرمت و احیای کارخانه‌های تاریخی مورد تحقیق قرار گیرد.

در همان ابتدای تحقیق مشخص شد که علی‌رغم برتری معماری صنعتی به‌خصوص عهد پهلوی اول ایران نسبت به نمونه‌های مشابه در سایر کشورها، متأسفانه به‌جز چند نمونه از این نوع بناها در چند شهر بزرگ، تقریباً همه‌ی کارخانه‌های ارزشمند در شهرهای مختلف ایران، یا تخریب شده‌اند و یا به‌واسطه‌ی موقعیت شهری عالی و ارزش ریالی بسیار زیاد زمین‌های آن‌ها، هرروز احتمال تخریب و تفکیک و فروش آن‌ها به سوداگران، بیش از پیش قوت می‌گیرد.

این کتاب کوششی‌ست در اثبات ارزش‌ها و امکانات فوق‌العاده‌ی این نوع معماری برای تغییر کاربری و حفاظت و احیا با ارائه‌ی نمونه‌ها و شواهد واقعی در ایران و دیگر کشورها.

سپاس و قدردانی

در این پروژه‌ی ده ساله، افراد و ارگان‌های بسیاری همکاری کرده‌اند که شاید به‌خاطر گذشت زمان نام بعضی از آن‌ها در خاطر نباشد، اما مسلماً کار و نیت خیرشان هرگز فراموش نخواهد شد.

در ادامه از اشخاص حقیقی و حقوقی‌ای نام می‌بریم که این پروژه بدون همکاری آن‌ها میسر نمی‌شد:

- ۱- آقای دکتر علیرضا ذاکر اصفهانی، استاندار استان اصفهان
 - ۲- آقای دکتر احمد علی فروغی ابری، رئیس دانشکده آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)
 - ۳- آقای مهندس اسفندیار حیدری پور، رئیس وقت سران میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان اصفهان
 - ۴- آقای مهندس مصطفی بهبهانی، رئیس وقت سازمان نظام مهندسی ساختمان استان اصفهان
 - ۵- آقای دکتر علی پزشکی، رئیس فعلی سازمان نظام مهندسی ساختمان استان اصفهان
 - ۶- آقای دکتر فرهنگ مظفر، رئیس دانشگاه هنر اصفهان
 - ۷- آقای دکتر پیام نجفی، معاون پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)
 - ۸- آقای قطبی، مسئول امور اجتماعی استانداری اصفهان
 - ۹- سرکار خانم اعرابی، کارمند امور اجتماعی استانداری اصفهان
 - ۱۰- آقای مهندس غلامحسین عسگری، رئیس وقت سازمان نظام مهندسی ساختمان استان اصفهان
 - ۱۱- آقای دکتر عباس صنیع زاده، سردبیر مجله‌ی «دانش نما» سازمان نظام مهندسی ساختمان استان اصفهان
 - ۱۲- آقای مهندس حسن روانفر، قائم مقام اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان اصفهان
 - ۱۳- سرکار خانم دکتر مریم قاسمی، عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)
- در تهیه‌ی محتویات کتاب نیز افراد زیر همکاری داشتند:

- ۱- آقای مهندس محمد معصومی‌زاده و خانم مهندس الهام امین‌الرعایا (صفحه‌آرایی و کارهای گرافیکی این کتاب)
 - ۲- خانم مهندس الهه نیک‌نژاد (تنظیم و دسته‌بندی بناها)
- و سایر عزیزانی که نام آن‌ها متأسفانه در خاطر نیست.

این کتاب، بخشی از یک مجموعه‌ی بزرگ با عنوان «میراث معماری صنعتی معاصر ایران» است که مجلدهای دیگر آن نیز، که به بررسی صنایع نوین در استان آذربایجان شرقی (شهر تبریز) اختصاص دارد، در دست چاپ و انتشار قرار دارد.

لیلا پهلوانزاده

عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)

پاییز ۱۳۹۳